

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לחג הפסח תשע"ג

חיזוק האמונה

קורה לו כלום. על שם הנס הגדול שהיה בפסיחה הזאת, נקרא הקרבן קרבן פסח.

היה בקרבן זה גם ביטול עבודה זרה. כשמושה אומר לישראל "מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח" (שמות יב, כא), אומרים חז"ל, שהכוונה היא - משכו ידיכם מעבודה זרה (שמו"ר טז, ב). מי שעד עכשיו עבד לאלהי מצרים, מפסיק לעבוד להם, מבטל אותם כעפרא דארעא, ומתחבר לקב"ה. יש שני דברים שמועיל בהם ביטול. בעבודה זרה מועיל ביטול, ובחמץ מועיל ביטול. בדברים אחרים לא מצאנו מושג של ביטול, רק בעבודה זרה ובחמץ. כי החמץ מורה על הגאווה, על ההתנפחות, והתיקון להתנפחות זה הביטול. להראות את יחוד ה', שאין עוד מלבדו, ושום אלהים אחרים לא יעזרו. זה עיקר הקרבן, לא הבשר והדם, אלא ההכרה ביחוד ה'.

המטרה של ההגדה, של סיפור יציאת מצרים, היא להסביר עד כמה הדברים מוכיחים את יחוד ה'. אם אתה מספר למישהו שלא למד ולא יודע, אתה מתרגם לו: דם - blood, צפרדע - frog, וכן הלאה, אין כאן קיום של סיפור יציאת מצרים, שהרי הוא יכול לחשוב לעצמו: מה זה 'דם'? שנחתכה לפרעה האצבע, וירד לו דם. צריך להסביר לו ש'דם' אין פירושו שירד לפרעה דם מהאצבע, אלא שכל מימי מצרים הפכו לדם, וחוז' מן המים שקנו המצרים בכסף מלא מבני ישראל, הפכו כל מימי מצרים לדם. וכן צפרדע: אם לא נסביר לאותו אדם מה היתה מכת צפרדע, הוא לא יבין על מה מדובר. עלול לחשוב לעצמו: הרי כבר ראיתי בחיי צפרדעים, ולא קרה לי כלום. צריך להסביר לו בדיוק מה היתה מכת צפרדע במצרים, וכן שאר המכות. להסביר איך רואים את גדלות ה' מתוך המכות שהיו במצרים. זה עיקר תפקידו של ליל הסדר, להשריש את האמונה בעם ישראל.

שאלת הבן החכם - והתשובה

הבן החכם שואל בהגדה: "מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם?" (דברים ו, כ) אומר בעל ההגדה: "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". וצריך להבין: וכי זו ההלכה היחידה בפסח, שאסור לאכול אחר הפסח אפיקומן? הרי ישנם עוד הרבה עדות חוקים ומשפטים בפסח! וא"כ, למה לא אומרים לחכם גם אותם? ובכלל, הרי הלכה זו, שאסור לאכול אחר הפסח אפיקומן, אינה מן התורה כלל, אלא רק מדרבנן, ולמה בחר בעל ההגדה לומר לחכם דוקא אותה?

אז הפשט הפשוט הוא, שיש ללמד את הבן החכם לא רק הלכה זו, אלא את כל הלכות הפסח, עד 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' [שהיא ההלכה האחרונה במסכת פסחים (פ"י מ"ה)], ובכך מקבל באמת החכם תשובה לשאלתו, "מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם".

הכוונה הראויה בהקרבת הקרבנות

התורה מתחילה בפרשת ויקרא לצוות על דיני הקרבנות. והנה, הנביא אומר: "כִּי לֹא דִבְרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צְוִיתִים בְּיָוֶם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דְּבַרִּי עוֹלָה וְזֹבַח" (ירמיהו ז, כא). וקשה: הרי התורה מלאה מצוות של עולות וזבחים. מה א"כ כוונת הנביא, שה' לא צויה על עולות וזבחים? הכוונה היא, שלא זה הדבר העיקרי שאותו ה' רוצה מן האדם. נכון שיש מצוות של קרבנות, אבל הדבר העיקרי אותו רוצה ה' מן המקריב, הוא את הלב של המקריב. רחמנא לִפְאֵי בעי (ע"י סנה' קו, ב). הסבירו, שלכן נאמר בתחילת פרשתנו "אֲדָם כִּי יִקְרִיב מִכָּל הַקְּרָבָן" (ויקרא א, ב), [ולא נאמר "אֲדָם מִכָּל הַקְּרָבָן", שזהו לכאורה הסדר הנכון יותר]. לרמז, שהאדם צריך לחוש בתוכו, שבעצם היה רוצה שהוא עצמו יהיה הקרבן לה'! ["אֲדָם כִּי יִקְרִיב - מִכָּל הַקְּרָבָן"]. אלא שכמו שה' אמר לאברהם אבינו שהוא אינו רוצה שישחטו את יצחק, כך ה' אינו רוצה שישחטו מישהו אחר. לכן אינני יכול להיות קרבן לה', ובמקום זה אני מקריב לה' בהמה, או עוף, או מנחה. אבל בעצם הייתי רוצה להיות בעצמי קרבן לה' (רמב"ן ויקרא א, ט). אם אדם מביא קרבן מתוך הרגשה כזאת, אז הקרבן מקובל לה'. אם הוא סתם מביא לה' בהמות ועולות - לא זה מה שה' רוצה.

והנה, הנביא אומר את דבריו על "יָוֶם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". והרי במצרים דוקא כן היה חיוב של קרבן. היה שם חיוב של קרבן פסח, והרשע ששואל "מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם", אילו היה שם - לא היה נגאל. כי בלי קרבן פסח א"א לצאת ממצרים. איך א"כ אומר הנביא, "כִּי לֹא דִבְרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צְוִיתִים בְּיָוֶם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דְּבַרִּי עוֹלָה וְזֹבַח"? אלא שקרבן פסח גם כן בא מתוך מסירות נפש, כמו שאמר משה לפרעה: "הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֵבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֵנוּ"? (שמות ח, כב) היתה סכנה שהמצרים יסקלו את ישראל באבנים על שהם הולכים לשחוט את אלהי מצרים. ובכל זאת הקב"ה צויה לשחוט את אלהי מצרים, ולא לשבור עצם (שמות יב, מו), אלא לזרוק את העצמות בחוץ בבזיון, מאכל לכלבים (זוהר ח"ב מא, ב), שהמצרים יראו מה עשו לאלהיהם. היה צריך כאן מסירות נפש מצד ישראל, לכן זהו קרבן שכן תרם ליציאת מצרים, זהו קרבן שה' רצה, כי כאן באמת מקריבים לא את הבהמות, אלא מקריבים את עצמם לעבודת ה'.

הקרבן נקרא פסח "על שם הדילוג והפסיחה, שהקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי, וישראל אמצעי - נמלט" (רש"י שמות יב, יא). להראות שאין כאן מכה טבעית ומקריית, שבשכונה זו מתו אנשים ובשכונה אחרת לא מתו, אלא גם בתי מצרים שבתוך בתי בני ישראל - ה' פוסח על בתי בני ישראל, ומכה את המצרים. גם אם יש בכור מצרי בביתו של ישראל - הוא מת, ואם יש בכור ישראל בביתו של מצרי - לא

לוקחים את האפיקומן דווקא מהמצה השבורה! מדוע אפוא אסור לאכול שום דבר לאחר מצת האפיקומן?

יש ראשונים שכתבו, שכיון שמצת האפיקומן נאכלת זכר לקרבן פסח שהיה נאכל בסוף הסעודה, לכן - זכר לפסח - קבעו גם במצת דין זה, שלא לאכול אחריה שום דבר, כמו בקרבן פסח.⁷ אבל התוספות לא כתבו כן, אלא כתבו, שלפי מי שסובר ש"אין מפטירין אחר מצה אפיקומן", הטעם בדין זה שאין מפטירין אחר הפסח (בזמן המקדש) והמצה (בזמן הזה) אפיקומן, אינו כפי שאמרו בירושלמי - כדי שיאכל את הפסח על השובע ולא יבוא לשבירת עצם - אלא טעם אחר יש בזה. והוא - כדי "שיהא טעם מצה ופסח בפיו"⁸ (תוס' פסחים קכ, א סוף ד"ה מפטירין).

מהו הענין בזה? למה צריך שישאר טעם מצה ופסח בפיו?⁹ כמדומני שהסבר הדבר הוא כפי שבאר הג"ר יחיאל מיכל שלזינגר זצ"ל, מיסד ישיבת קול תורה. הוא הסביר כך: התורה אומרת, "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, פי בחפזון יצאת מארץ מצרים, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז, ג). כלומר, התורה רוצה, שע"י סיפור יציאת מצרים, וע"י המצות והפסח שתאכל בלילה הזה, תזכור את יציאת מצרים כל ימי חייך. נאמנם ממילא צריך להזכיר את יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, אבל זכירה זו הרי נלמדת מפסוק זה עצמו: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות (משנה ברכות יב, ב). ומשמע אפוא, שזכירה זו צריכה לבוא מתוך אכילת המצה והפסח של ליל ט"ו בניסן, שהיא תהיה הגורם לכך שתזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. זהו הטעם לכך, שרוצים שישאר טעם מצה בפה. לרמז לך, שבעצם היה צריך שטעם זה ישאר בפיך כל ימי חייך, אלא שאי אפשר לומר לאדם שלא לאכול כלום מליל פסח זה עד ליל פסח הבא, לכן אומרים לו, שלפחות בלילה הזה, אחרי אכילת האפיקומן, לא יאכל שום דבר. לרמז, שטעם המצה צריך ללוות אותך, ואם תאכל משהו לאחר האפיקומן, הטעם האחרון יִשְׁפַח את הטעם הראשון.

זוהי אפוא התשובה לשאלתו של החכם, למה צריכים כל כך הרבה מצוות זכר ליציאת מצרים. התשובה היא - "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כמו שאתה מבין, שאם תאכל עוד משהו אחרי מצת האפיקומן, יצא טעם המצה מן הפה, כך גם בידיעות. אמנם רכשת בליל פסח ידיעות חשובות, איך הכה ה' את מצרים בעשר מכות מופלאות שמראות את שליטתו המוחלטת של הקב"ה בטבע - אבל אח"כ, בחול המועד, או אחרי החג, אתה שומע שאובאמה אמר כך, ואבו מאזן עשה כך, ונתניהו החליט כך, ויאיר לפיד אמר כך, ואתה מתחיל לקבל רושם כאילו ישנם כוחות נוספים שפועלים בעולם, ושוכח מה שלמדת בליל הסדר, שרק דבר ה' פועל בעולם, ואם אבו מאזן או נתניהו פועלים, הרי זה בגלל שהקב"ה גזר שיפעלו כך, ואם אמריקה פועלת או אינה פועלת, גם זה רק מפני שכך ה' גזר. את זה נוטים לשכוח כששומעים את החדשות בעיתון וכדו', כי טעם אחרון משכח את הראשון - את מה שלמדנו בליל הסדר. לכן יש צורך במצוות רבות, שיזכירו וישננו לנו ערב ובוקר ובהזדמנויות נוספות את הלקח של יציאת מצרים, שלא חשוב מה פרעה רוצה, ולא חשוב מה החרטומים רוצים, ולא חשוב מה מישוהו אחר רוצה, חשוב רק מה שה' רוצה, ואם ה' רוצה שהמצרים ישתו דם וישראל ישתו מים, אז המצרים שותים דם וישראל שותים מים, ויכולים כל

ובכל זאת, היות ולא נאמר במפורש "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח עד אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", אולי מותר לומר גם פירוש אחר בדברים. אולי הכונה היא כך: החכם שואל, "מה העדת והחקים והמשפטים אשר צנה ה' אלקינו אתכם". כלומר, למה צריך כל כך הרבה מצוות, עדות, חוקים ומשפטים, וכולם זכר ליציאת מצרים. זמן רב לפני פסח מתחילים כבר לנקות את הבית, ממרקים ושוטפים ומגעילים כלים, ומוכרים את החמץ, ובודקים את החמץ, ושורפים את החמץ, שלא יהיה חלילה פירור אחד של חמץ בבית! אח"כ בליל הסדר אוכלים פסח, ומצה, ומרור, ומספרים ביציאת מצרים, ושבעה ימים אוכלים רק מצות ולא חמץ, ולא הולכים לעבודה, ובזמן שבית המקדש קיים אוכלים קרבנות, וגם מצוות נוספות יש זכר ליציאת מצרים: שבת - זכר ליציאת מצרים (דברים ה, טו); ימים טובים - זכר ליציאת מצרים; תפילין - זכר ליציאת מצרים (שמות יג, ט); יציאת מצרים - מזכירה את יציאת מצרים (עי' רש"י במדבר טו, מא); וכן בכל יום בבקר ובערב מזכירים את יציאת מצרים בקריאת שמע!¹ מה כל "העדת והחקים והמשפטים" האלה? מדוע יש צורך במצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים? - כך שואל הבן החכם.

ומה עונים לו? - "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". אסור לאכול אחרי הפסח שום דבר. למה? הרי עשיתי כל מה שצריך! אכלתי מצה, אכלתי מרור, אכלתי פסח וחגיגה, שתיתי ארבע כוסות, למה שלא אוכל עכשיו עוד משהו, אם נשאר לי תיאבון אחרי כל ה"כזיתים" הללו? - לכאורה טעם האיסור הוא, מפני שצריך לאכול את הפסח על השובע² (פסחים ע, א). לכן גזרו חז"ל שלא לאכול אחרי הפסח שום דבר נוסף, כדי שיהיה לאכול את הפסח על השובע.³

ולמה צריך לאכול את הפסח על השובע? - לכאורה, מפני שכך הדין בכל הקרבנות, שצריך לאכול על השובע, כדי שתהא אכילתם אכילה חשובה המביאה לידי שביעה⁴. אבל האמת היא שקשה לפרש כן, וזאת מחמת שני טעמים: א' בשאר הקרבנות - למרות שגם אותם צריך לאכול על השובע - לא קיים הדין הזה, שאסור לאכול אחריהם שום דבר. וא"כ קשה, למה רק בקרבן פסח תקנו כן. ב' הרי בליל פסח יש שני קרבנות שצריך לאכול - קרבן פסח וקרבן חגיגה. ומבואר בגמרא, שאת החגיגה הבאה עם הפסח יש לאכול תחילה, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע (שם). ואם אכילת הפסח על השובע נעשית מחמת שכן הדין בכל קרבן, למה תקנו שדוקא החגיגה תאכל תחילה כדי שיאכל הפסח על השובע? ולמה לא יוכל אדם לעשות להפך, לאכול את הפסח תחילה, כדי שתהא החגיגה נאכלת על השובע? והרי גם בחגיגה ישנו דין זה, שצריך לאכול על השובע!⁵

ואכן, בירושלמי אמרו טעם אחר שבגללו יש לאכול את הפסח על השובע. התורה הרי ציוותה בקרבן פסח, "וְעֵצֶם לֹא תִשְׁפְּרוּ בו" (שמות יב, מו). מבאר אפוא הירושלמי, שלכן תקנו חז"ל לאכול את הפסח על השובע, כדי "שלא יבוא לידי שבירת עצם" (יר' פסחים פ"ו ה"ד). "שאם לא היה בא על השובע, מתוך שהוא רָעַב לאכול הבשר שסביב העצמות, היה בא לידי שבירתן" (תוס' פסחים ע, א ד"ה לאו), והיה עובר בלאו⁶.

והנה, כבר הקשו התוספות, שאם זה הטעם שהפסח צריך להאכל על השובע, ומפני זה אמרו "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", למה אמרו גם במצה "אין מפטירין אחר מצה אפיקומן"? (פסחים קט, ב) והרי במצה אין איסור שבירה! אדרבה,

היום. כדי שיזדמן מצב כזה באותה שנה, מוכרחים היו לתכנן כבר מתחילת הבריאה את כל הילוך המזלות כך שמולד חודש ניסן בשנת ב' אלפים תמ"ח לבריאת העולם [שהיא השנה שבה יצאו ממצרים (ע"י רש"י עבודה זרה ט, א)] יצא בדיוק בחצות היום. זהו דבר שרק הקב"ה יכול לתכנן ולחשב אותו. אולי זהו שאמר בעל ההגדה, שהקב"ה חישב את הקץ. היינו, שכבר בבריאת העולם תכנן הקב"ה את מהלך הכוכבים כך, שכשיגיע זמן הגאולה במצרים, יוכל להראות למשה את חידוש הלכנה בשיעור הנצרך.

השפעת ליל הסדר לימים שאחר החג

בליל הפסח צריכים לאכול מצה ומרור וכל מה שדברנו, אבל ההשפעה של ליל הפסח צריכה להיות ניכרת גם אחר כך. האם באמת קבלנו את המסר הנכון מהלילה הזה, והאם הוא השפיע עלינו כפי שلیل פסח צריך להשפיע.

המבחן הראשון לכך הוא בימי בין הזמנים שאחר הפסח, עד ר"ח אייר. איך אנו מתנהגים בהם. האם גם בין הזמנים אנו מתפללים בזמן, בציבור עד כמה שאפשר, וקובעים עיתים לתורה? אמנם בחוה"מ צריך שיהיה "חציו לכס", אבל צריך גם חציו לה'. הירושלמי אומר שחוה"מ ניתן לישראל בשביל לעסוק בתורה, ולא בשביל לבזוז סתם את הזמן. צריך לקבוע עיתים לתורה גם בימי החג, וכל שכן לאחר החג ולפני החג, שאז אין ענין של "חציו לכס", ואז אפשר ללמוד יותר. לא להתבטל לגמרי בימים של חודש ניסן. זו היא הבחינה, האם ליל הסדר השפיע עלינו כמו שצריך להיות, או לא.

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". וברמב"ם יש גורסים, שחייב "להראות" את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (הלכ' חמץ ומצה פ"ז ה"ו). צריך להרגיש באמת את היציאה הזו, שיצאנו מהשיעבוד הקשה של פרעה, שלא נתן לישראל ללמוד תורה, הוא מכביד את העבודה על ישראל כדי שישראל לא "ישעו כְּדָבְרֵי שִׁקְרָא", כלשונו (שמות ה, ט), אז עכשיו, שיצאנו משעבוד פרעה, ויש לנו זמן לעסוק בתורה, אנו יכולים וחייבים לעסוק בתורה. זהו חלק מיציאת מצרים, שאנו יכולים לעסוק בתורה.

בניסן נגאלו, ובניסן עתידין ליגאל (ר"ה יא, א). אם נזכה, נוכל כבר השנה לאכול פסח על הר המוריה. צריכים לשאוף לזה ולקוות לזה, שנזכה להקריב את הפסח ואת שאר הקרבנות שצריכים להקריב, תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. אחרי קרבן פסח יש קרבן העומר, וקרבן מוסף, ועולות ראייה, ושלמי חגיגה, שלמי שמחה, כל מה שכרגע איננו יכולים להקריב, שנוכל לזכות להקריב, ולשמוח שמחה שלמה. אנו שמחים בפסח על כך שיצאנו מעבדות לחרות, ושפרעה קיבל מה שמגיע לו וישראל הולכים לקבל תורה ולהכנס לא"י, וגם שמחים ביום טוב, אבל יחד עם זה יש לנו מעט עצבות בליל הסדר, שאין לנו פסח ואין לנו חגיגה. יהי רצון שנוכל כבר לשמוח שמחה שלמה, שנוכל להקריב תמידים כסדרם ומוסיפים כהלכתם, ונוכל לעלות ולהראות ולהשתחוות לפני הקב"ה שלוש פעמים בשנה, במהרה בימינו, אמן.

חרטומי מצרים לעשות בלהטיהם מה שירצו, ושום דבר לא יעזור. זהו הלקח שצריך לשנן לעצמנו בליל הסדר, וזהו הלקח שצריך ללוות אותנו כל ימות השנה. לכן יש צורך במצוות רבות כל כך, זכר ליציאת מצרים. כך, כמדומני, אפשר להסביר את התשובה לבן החכם.

"שהקב"ה חישב את הקץ" - מה היה כאן לחשב?

אנו אומרים בהגדה: "ברוך המקום ברוך הוא... שהקב"ה חישב את הקץ לעשות" וכו'. מהו השבח הגדול בזה, שהקב"ה חישב מתי פלים ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים? כל כך קשה למנות ארבע מאות שנה! באר הגרי"ז זצ"ל כך: גזרת גלות מצרים כללה בעצם שתי גזירות: גזרת גלות - "גַר יִהְיֶה וְיִרְעַף", וגזרת שעבוד - "וְעֶבְדוֹם וְעָנּוּ אֹתָם", ושתיהן נקבעו למשך "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"¹⁰ (שם). והנה, למעשה לא היו ישראל במצרים ארבע מאות שנה, אלא רק מאתיים ועשר שנים (רש"י שם). כיצד אפוא התקיימה הגזרה של "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"? ענו על כך חז"ל בשני אופנים: א' מְנִין ארבע מאות שנה התחיל כבר מלידת יצחק אבינו (רש"י שם, ב') המצרים הכבידו את עולם על ישראל יותר ממה שהיה בכלל הגזירה, וקושי נוסף זה היה שקול כארבע מאות שנות שעבוד של הגזרה המקורית¹¹. ובאר הגרי"ז זצ"ל, ששני תירוצים אלו מכוונים כנגד שתי הגזירות הנ"ל. גזירת "גַר יִהְיֶה וְיִרְעַף... אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" התקיימה על ידי שהמנין התחיל כבר מלידת יצחק, וגזירת "וְעֶבְדוֹם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" התקיימה על ידי קושי השעבוד¹².

והנה, שתי הגזרות הללו היו צריכות להתקיים במלואן, ואם אחת היתה נשלמת בעוד שהאחרת לא הושלמה עדיין, לא היו יכולים לצאת ממצרים עד שתושלם גם השנייה. מאידך גיסא, אם היו נשארים במצרים עד שתושלם הגזירה השנייה, היו סובלים מן הראשונה יותר מארבע מאות שנה. הקב"ה היה צריך אפוא לסדר, ששתי הגזרות תסתיימנה ברגע אחד, כדי שלא ישארו אף רגע אחד מיותר במצרים. זהו שאומרים בהגדה: "ברוך המקום ברוך הוא... שהקב"ה חישב את הקץ לעשות" וכו'. השבח כאן הוא על כך, שהקב"ה סידר, שקושי השעבוד יהיה בדיוק במשקל כזה, כך ששתי הגזרות תושלמנה ברגע אחד ממש.

אבל אולי מותר לומר גם דרך אחרת. בפיוט לפרשת החודש נזכר, שמולד הלכנה של ניסן בשנה שיצאו ישראל ממצרים היה בחצות היום של ערב ראש חודש ניסן. מדוע מציין זאת הפייטן? מאי נפקא מינה? נראה לבאר כך: חז"ל אמרו, שמשה נתקשה על מולד הלכנה, באיזה שיעור תְּרַאָה ותהיה ראויה לקדש על פיה את החודש. הראה לו הקב"ה באצבע את חידוש הלכנה של חודש ניסן ברקיע, ואמר לו: "כזה ראה וקדש" (רש"י שמות יב, ב). שואל רש"י: איך יתכן שהראה ה' למשה את הלכנה בשעה שדיבר איתו? והרי הקב"ה לא היה מדבר עם משה אלא ביום, ואת הלכנה רואים רק בלילה! אומר רש"י, שה' דיבר איתו סמוך לשקיעה, והראהו את הלכנה מיד לאחר השקיעה.

והנה, כדי שמשה ילמד מהו שיעור הלכנה שראוי לקדש בו את החודש, היה צריך שהלכנה תהיה אז בדיוק בשיעור שאפשר לקדשה בו, לא פחות ולא יותר. שיעור זה הוא לפי שיטת רש"י (ר"ה כ, ב) והפייטן - שש שעות בדיוק לאחר מולד הלכנה, [דלא כשיטת הרמב"ם (הלכ' קידוש החודש פ"א ג)]. אם השקיעה היתה שש שעות בדיוק אחרי המולד, נמצא שהמולד היה בדיוק בחצות

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,

וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. וכן מצות "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם ראש תִּשְׁבָּע" (שמות יב, ב) - שיהיה חודש ניסן הראשון לחדשי השנה, וממנו יִגְנוּ כל החדשים, (עי' רש"י ורמב"ן שם) - כונתה היא, "שיהיה זה זכרון בְּפֶסַח הגדול, כי בכל עת שזוכר החדשים יהיה הנס נזכר", כי "כשנִקְרָא לַחֲדָשׁ נִסָּן ראשון, ולתשרי שביעי, פתרונו: ראשון לגאולה, ושביעי אליה" (רמב"ן שם).
2. "על השבוע" פירושו "שיהא הפסח גמר שביעתו" (רש"י פסחים ט, ב ד"ה בזמן שבא). היינו, שיאכלנו סמוך לשביעתו, והפסח הוא זה שביאינו לשביעה. וכן כתב הרמב"ם: "מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע. לפיכך, אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מן תחילה, ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו" (רמב"ם הלכ' קרבן פסח פ"ח ה"ג). וכן מפורש במאירי (פסחים שם).
3. כן הביא בעל המאור בשם "יש שפירשו" (פסחים כו, ב מדפי הרי"ף), וכן כתב הרמב"ן (במלחמות שם), שהטעם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, הוא מפני שצריך לאכול את הפסח על השבוע. [וגזרה גזרו בו, שלא יאכל אפילו דברים שאינם משביעין, ואינן באין אלא בקינות" (רמב"ן שם), אע"פ שמצד עצמם לא היה לנו לחוש שלא יאכל את הפסח על השבוע בגלל מאכלים כאלו]. וכן דעת התוס' בתחילת דבריהם (תוס' שם קכ, א ד"ה מפטירין) [אליבא דמאן דאמר שרק בפסח נאמר דין זה, ולא במצה. אבל אליבא דמ"ד שגם במצה נאמר דין זה שאין מפטירין אחריה אפיקומן - וכדק"ל להלכה - כתבו התוס', שהטעם שאין מפטירין אחר המצה והפסח אפיקומן הוא לא כדי שיאכלו על השבוע, אלא מטעם אחר, וכפי שיבאר להלן].
4. כן פירשו רש"י (פסחים פו, א ד"ה אין מפטירין) והרשב"ם (ק"ט, ב ד"ה כגון ארדילאי), שדין אכילה על השבוע בקרבן פסח הוא מדין אכילה על השבוע של כל הקרבנות, שהוא מטעם חשיבות וגדולה. [וגם ברש"י לעיל שם (ט, ב ד"ה בזמן שבא, ובדף ע, א ד"ה על השבוע) כתב, שהטעם לדין אכילת שובע בקרבן פסח, הוא כדי שתהיה האכילה מהנהגה וחשובה].
5. ובאמת מכח קושיא זו (וגם מכח ראיות נוספות) אמר הגרי"ז זצ"ל בדעת הרמב"ם, שדין אכילת קדשים על השבוע נאמר רק באכילת חלק הכהנים, ולא באכילת חלק הבעלים. ורק בקרבן פסח איכא דין אכילה על השבוע גם בבעלים [אולי מפני ההלכה המיוחדת שיש בפסח, לאכלו דרך חרות (עי' חינוך מצוה ז)]. ולכן אוכלים את החגיגה תחילה, שהרי אין בה דין אכילה על השבוע, ואח"כ אוכלים את הפסח, שיש בו דין אכילה על השבוע (מובא בחי' הגר"ח על הש"ס בדין אכילת פסח על השבוע, בשם הגרי"ז). [אלא שבחי' הגרי"ז עמ"ס מנחות (כא, ב ד"ה לאכול) מבואר, שרק בדעת הרמב"ם אפשר לומר כן, שהרי הרמב"ם סובר שאין באכילת הבעלים חיוב עשה (עי' סה"מ מ"ע פ"ט), וא"כ לא שייך גם שתהיה בה מצוה מן המובחר לאכול על השבוע. דאם אין מצוה, אין גם "מצוה מן המובחר". אבל דעת רש"י מפורשת (פסחים נט, א ד"ה בשאר ימות השנה), שגם באכילת בעלים יש מצוה עשה כמו באכילת כהנים, והיא אותה מצוה עצמה כמו בכהנים. ולשיטתו נשאת השאלה, מאי שנא פסח מחגיגה לענין אכילה על השבוע. וצ"ל בדעת רש"י, שכיון שהפסח חיובו מן התורה והחגיגה הבאה עמו אין חיובה מן התורה (פסחים ע, א), מוטב לקיים דין אכילה על השבוע בפסח מאשר בחגיגה. ועוד י"ל, דרש"י ס"ל כהמרדכי (עי' הערה הבאה)]. [ויש לציין עוד, שלדעת "יש שפירשו" שהביא בעל המאור, הטעם שצריך לאכול את הפסח על השבוע הוא כדי שיאמר עליו את ההלל בכרס מלאה (וכנראה ס"ל שצריך לומר את ההלל מיד לאחר אכילת הפסח, ולא שיאכל אחריו דברים אחרים ויאמר ההלל אח"כ). ולפ"ז לא יקשה למה לא יאכל את הפסח לפני החגיגה, ופשוט].
6. וכתבו התוס' והרמב"ן, שזהו ג"כ טעמו של הבבלי (תוס' פסחים ע, א ד"ה לאו, ובדף קכ, א ד"ה מפטירין; רמב"ן במלחמות כו, ב מדפי הרי"ף). [וצ"ל לפי דעתם, שדין אכילה על השבוע מצד חשיבות האכילה קיים רק באכילת כהנים, וכנ"ל, וגם פסח לא שונה בזה משאר הקרבנות]. אבל במרדכי משמע שעיקר הטעם לאכילת הפסח על השבוע הוא כרש"י (שתהא אכילה חשובה), והטעם שאמרו בירושלמי נאמר רק כדי לתרץ את הקושיא מהקדמת קרבן חגיגה. דז"ל המרדכי: "חגיגה היתה באה קודם הפסח... כדי שיהא נאכל על השבוע. ובירושלמי מפרש טעמא דהיתה באה קודם הפסח, כדי שלא יבא לידי שבירת עצם. וקשה, דלמה לי טעמא משום שבירת עצם, תיפוק לי משום טעמא דכדי שיהא הפסח נאכל על השבוע. וי"ל, אי לאו טעמא משום שבירת עצם, היה קשה אמאי לא היה הפסח נאכל קודם כדי שיהא חגיגה נאכל על השבוע, דהא הוא חגיגה [קדשים] כמו פסח, וקדשים נאכלין על השבוע... להכי איצטרך טעמא דמפרש בירושלמי. דחגיגה באה קודם הפסח משום שיהא הפסח נאכל על השבוע, ועוד טעמא אחרינא משום שלא יבא לידי שבירת עצם" (מרדכי סוף מס' פסחים - על דף ק"יז).
7. כן כתבו בעה"מ והרמב"ן במלחמות.
8. ולפי זה נמצא, שהדין שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והדין שהפסח נאכל על השבוע אינם קשורים זה לזה. [ולא כפי שכתבו התוס' בתחילת דבריהם, שהטעם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא כדי שיאכל את הפסח על השבוע]. והדין שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא כדי שישאר טעם הפסח בפיו. והדין שהפסח נאכל על השבוע הוא כדי שלא ישבור בו עצם (לתוס'), או כדי שיאמר עליו את ההלל בכרס מלאה (ל"יש שפירשו" שהביא בעה"מ).
9. הראשונים כתבו בזה טעמים שונים: בעל המאור כתב, דבעינן שישאר טעם הפסח בפיו, כדי שלא ישכח לומר את ההלל (וע"ש שבאר, למה חששו חז"ל שישכח לומר את ההלל, עד שהוצרכו לתקן תקנה מיוחדת זו, כדי שלא ישכח לאמרו). ובמהו ג"כ תקנו כן (שלא לאכול אחריה שום דבר), זכר לפסח. ועי' טעמים נוספים ברמב"ן (במלחמות) ובר"ן. והרמב"ם כתב שאסור לאכול אחר הפסח והמצוה, "כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה" (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ט). והיינו, כדי שישאר בפיו טעם המצה (כנראה משום חיוב מצוה). אבל התוס' כתבו בסתמא "דבעינן שיהא טעם מצה ופסח בפיו", ולא בארו מאיזה טעם בעינן כן. וכדעתם יש לפרש הטעם כפי שמבאר כאן הרב שליט"א.
10. והוה דלא כדעת האבן עזרא והרמב"ן, שְׁמֵשֶׁךְ ימי העבדות והעינוי לא נקבע מראש (עי' רמב"ן בראשית טו, יג). ולדעת האב"ע, גם משך ימי הגְּדוּרָה לא נקבע מראש, ורק דבר אחד נקבע מראש, שקץ הגאולה יהיה לאחר שיעברו ארבע מאות שנה מיום ברית בין הבתרים (עי' רמב"ן שם).
11. ולכן, לאחר שבא משה לדבר עם פרעה בפעם הראשונה להוציא את בני ישראל ממצרים, הכביד פרעה את ידו עליהם, עד שמשעה צעק על כל לה': "ה', למה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה, לְמַה זָה שְׁלַחְתָּנִי. וּמָאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ, תִּרַע לְעַם הַזֶּה" וכו' (שמות ה, כב-כג). וה' לא ענה לו על שאלתו, למה עשה כן. אבל הטעם לזה היה, כי ה' רצה למהר להוציאם ממצרים, ולכן היה מוכרח לגבור תוקף השעבוד, כדי שבזה תושלם גזירת הגלות קודם זמנה (דרושים נחמדים ממהר"ם שי"ף שנרפסו בסוף חידושי למס' חולין - פרשת שמני). [וכתב הצ"ח (פסחים קטו, ב ד"ה במשנה), שבגלותו עתה הוא להפך, שאריכות הזמן משלים קושי השעבוד, כי אין לנו כח לסבול עול השעבוד כפי שהיה צריך להיות עלינו ע"פ הגזרה, ולכן במקום זה מאריך עלינו הקב"ה זמן הגלות, ומיקל מעלינו קושי השעבוד. וכן כתבו השם משמואל (ויגש תרע"ז) והשפת אמת (פסח תרמ"ב ד"ה בשיר השירים)].
12. יש שפירשו, ששתי גזירות אלו נרמזות בפסוקים: "הוא אֶהְרֵן וּמִשָּׁה אֶשְׁרָר אֲמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאֵנוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צָבָאָתָם, הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פְּרַעֲה מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הוא מִשָּׁה וְאֶהְרֵן" (שמות ו, כו-כו). דלכאורה כפל לשון יש כאן. אלא שהפסוק הראשון מכונן כנגד גזרת "גַּר יִהְיֶה וְרָצָךְ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם", ולכן נאמר בו "אֶשְׁרָר אֲמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאֵנוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", היינו מגזרת הגלות. והפסוק השני מכונן כנגד גזרת השעבוד, ולכן לא נאמר בו "מִצְרַיִם מִצְרַיִם", אלא "הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פְּרַעֲה מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם ?"; היינו - מן השעבוד למצרים עצמם. [ולכן בפסוק הראשון נאמר: "אֶשְׁרָר אֲמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאֵנוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צָבָאָתָם", ופירשי: "כל צבאם לשבטיהם", ואילו בפסוק השני לא נאמר "לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עַל צָבָאָתָם". משום שגזרת הגלות שעליה מדבר הפסוק הראשון, היתה על כל שבטי ישראל, לכן נאמר שם "עַל צָבָאָתָם". אבל גזרת השעבוד עליה מדבר הפסוק השני לא היתה על כל השבטים, דשבת לוי לא נשתעבד (רש"י שמות ה, ד), לכן לא נאמר שם "עַל צָבָאָתָם", דלא כל השבטים נכללו בגזרה זו].